

ЖДАН М. Д.

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільно-правових
дисциплін і трудового права
імені професора О. І. Процевського
(Харківський національний педагогічний
університет імені Г. С. Сковороди)
ORCID.org/0000-0002-7773-0402

УДК 343.46

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2023.3.59>

ІНДИВІДУАЛЬНЕ ВІКТИМОЛОГІЧНЕ ЗАПОБІГАННЯ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ ПРОТИ ТРУДОВИХ ПРАВ ГРОМАДЯН

У статті розглядаються особливості індивідуального віктимологічного запобігання кримінальним правопорушенням проти трудових прав громадян. Вказується, що складність індивідуального запобігання кримінальним правопорушенням проти трудових прав громадян полягає, у першу чергу, в особливостях структури особи кримінального правопорушника та специфіки жертв таких діянь. Якщо говорячи про корисливі та насильницькі суспільно небезпечні діяння можливо виокремити окремі риси їх суб'єктів, такі як, наприклад, агресія, зухвалість, прагнення до збагачення, наявність медичних відхилень, які формують девіантну поведінку тощо, то характерні особливості особи, яка вчиняє кримінальні правопорушення проти трудових прав варіюються в залежності від суб'єктивної сторони кримінального правопорушника. Зазначається, що до віктимологічних заходів профілактики кримінальних правопорушень проти трудових прав необхідно віднести: 1) встановлення та нормативно-правове закріплення порядку відшкодування шкоди, завданої працівнику роботодавцем внаслідок вчинення кримінального правопорушення проти трудових прав; 2) унормування положень щодо нормативно-правового захисту трудових прав громадян (особливо – внутрішньо переміщених осіб) під час дії особливого правового режиму воєнного стану; 3) проведення заходів, спрямованих на підвищення рівня правової обізнаності населення; 4) проведення навчання з основ охорони праці та безпеки на виробництві, що необхідно як для зменшення рівня загального травматизму та нещасних випадків на виробництві, так і для запобігання кримінальним правопорушенням; 5) проведення тижнів праці на підприємствах, установах та організаціях, основним завданням яких є підвищення кваліфікації та правової освіти працівників в частині трудового законодавства; 6) сприяння зниженню ймовірності вторинної віктимізації шляхом забезпечення можливості відпрацювання кримінальним правопорушником із жертвою механізму кримінального правопорушення із визначенням основних детермінантів та причин віктимізації працівника.

Ключові слова: кримінальні правопорушення, трудові права, віктимізація, віктимна поведінка, безпека виробництва, жертви, потерпілі.

Zhdan M. D. Individual victimization prevention of criminal offenses against labor rights of citizens

The article examines the peculiarities of individual victimological prevention of criminal offenses against the labor rights of citizens. It is indicated that the difficulty of individual prevention of criminal offenses against the labor rights of citizens lies,

first of all, in the peculiarities of the structure of the person of the criminal offender and the specificity of the victims of such acts. If, speaking of self-interested and violent socially dangerous acts, it is possible to single out certain features of their subjects, such as, for example, aggression, audacity, desire for enrichment, the presence of medical abnormalities that form deviant behavior, etc., then the characteristic features of a person who commits criminal offenses against labor rights vary depending on the subjective side of the criminal offender. It is noted that victimological measures for the prevention of criminal offenses against labor rights should include: 1) establishment and legal consolidation of the procedure for compensation for damage caused to an employee by the employer as a result of the commission of a criminal offense against labor rights; 2) normalization of provisions regarding the legal protection of the labor rights of citizens (especially internally displaced persons) during the operation of a special legal regime of martial law; 3) carrying out activities aimed at increasing the level of legal awareness of the population; 4) conducting training on the basics of labor protection and safety at work, which is necessary both to reduce the level of general injuries and accidents at work, and to prevent criminal offenses; 5) conducting work weeks at enterprises, institutions and organizations, the main task of which is to improve the qualifications and legal education of employees in terms of labor legislation; 6) promoting the reduction of the probability of secondary victimization by providing the opportunity for the criminal offender to work out with the victim the mechanism of the criminal offense with the determination of the main determinants and reasons for the employee's victimization.

Key words: criminal offenses, labor rights, victimization, victim behavior, production safety, victims, victims.

Постановка проблеми. Запобігання кримінальним правопорушенням може мати позитивний ефект тільки якщо воно передбачає перелік заходів та засобів, спрямованих на конкретний вид суспільно небезпечних діянь. Це стосується і кримінальних правопорушень проти трудових прав громадян. Водночас необхідно зауважити, що особливу цінність у цьому контексті має індивідуальна робота з особою, котра вчинила кримінальне правопорушення, а також із суб'єктами, які від нього потерпіли. Отже, вказане зумовлює актуальність індивідуально-профілактичного віктимологічного запобігання суспільно небезпечним діянням.

Учені вказують, що побудова демократичного суспільства в Україні нерозривно пов'язана з подальшим удосконаленням правової основи й забезпеченням відповідного правопорядку. Підвищення ефективності діяльності правоохоронних органів значною мірою залежить від рівня теоретичної і професійної підготовки правоохоронців, їх уміння правильно застосовувати чинне законодавство та виявляти активність і цілеспрямованість у боротьбі зі злочинністю, дотримуючись конституційних принципів України. У сучасній цивілізованій людини, за відсутності психічної патології, є потужні внутрішні бар'єри, що надійно стримують агресію, яка потенційно існує в кожній особі. Ці бар'єри зумовлені етичними, моральними й навіть емоційними нормами, виробленими людством протягом тисячоліть. І лише особливі властивості, притаманні певним групам людей, визначають можливість вчинення злочинів. Індивідуальна профілактика злочинної поведінки повинна складатися з послідовного усунення об'єктивних негативних явищ соціально-економічного, ідеологічного, соціально-психологічного характеру; викорінювання негативних обставин в організації життя, діяльності, побуті й дозвіллі конкретних людей; неухильної реалізації принципу невідворотності відповідальності особи за свою поведінку; усуненні криміногенних чинників, що сприяють мотивації того чи іншого виду злочинної поведінки [1]. Необхідно зауважити, що складність індивідуального запобігання кримінальним правопорушенням проти трудових прав громадян полягає, у першу чергу, в особливостях структури особи кримінального правопорушника та специфічності жертв таких діянь. Якщо говорячи про корисливі та

насильницькі суспільно небезпечні діяння можливо виокремити окремі риси їх суб'єктів, такі як, наприклад, агресія, зухвалість, прагнення до збагачення, наявність медичних відхилень, які формують девіантну поведінку тощо, то характерні особливості особи, яка вчиняє кримінальні правопорушень проти трудових прав варіюються в залежності від суб'єктивної сторони кримінального правопорушника.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Кримінальні правопорушення проти трудових прав і свобод людини і громадянина розглядалися в роботах А. Бабенка, О. Джузи, В. Голіни, В. Тарасенко, І. Васильківської, Н. Пархоменко, О. Скрипнюк та ін. При цьому особливості віктимологічного запобігання таким кримінальним правопорушенням вченими майже не досліджувалась, що зумовило актуальність обраної теми.

Метою статті є розгляд особливостей індивідуального віктимологічного запобігання кримінальним правопорушенням проти трудових прав і свобод людини і громадянина.

Викладення основного матеріалу. «Індивідуальне віктимологічне запобігання віктимної поведінки – це різновид спеціально-віктимологічного запобігання, спрямованого на конкретних осіб із підвищеним рівнем віктимності, які з великою ймовірністю можуть стати жертвами злочинів. В основі такої діяльності лежать обґрунтоване припущення, прогноз і правова підстава, що та чи інша особа потенційно може опинитися в ролі жертви злочину. Спеціально-віктимологічними заходами на індивідуальному рівні охоплюються заходи відносно осіб, які, судячи з їх поведінки і зважаючи на особистісні характеристики, соціальний статус, з найбільшою ймовірністю ставлять у небезпеку своє життя, здоров'я, волю, честь, гідність, статево недоторканість, майнові цінності тощо. Усунення небезпеки потенційних жертви / потерпілого – головне завдання віктимологічного запобігання на рівні конкретної особи. Для визначення кола конкретних осіб, які потребують індивідуального віктимологічного втручання, необхідно мати фактичні, віктимологічні та правові підстави. Фактичні підстави такого запобігання – реальна віктимна поведінка, яка, згідно зі здоровим глуздом та досвідом протидії злочинності, з високим ступенем ймовірності може завершитися злочинним посяганням» [2, с. 63]. На сьогодні важливим аспектом віктимологічного запобігання є відокремлення реальної віктимної та потенційно небезпечної поведінки від фантомної, що полягає в слабкій, часто награній провокації конфлікту, який у будь-якому випадку буде завершений цією особою в мирній формі. Таке розмежування має важливе значення, оскільки якщо перший тип поведінки зумовлює обов'язковий контроль та запобігання, то в другому випадку часто достатнім є лише проведення профілактичних бесід спеціалістами у відповідних галузях [2, с. 63]. Варто також звернути увагу на те, що в контексті кримінальних правопорушень проти трудових прав і свобод громадян теоретично також може мати місце провокативна поведінка, особливо, наприклад, у випадку перешкоджання здійсненню законної професійної діяльності журналіста. Останній може реалізовувати свої повноваження у зухвалій формі, чим потенційно має можливість спричинити агресію у свій бік.

О. М. Чебан зазначає, що «індивідуальна віктимологічна профілактика має на меті позитивну зміну особистісних якостей, властивостей потенційної жертви для того, щоб припинити або змінити віктимну тенденцію в її поведінці. Запобігання злочинної та віктимної поведінки – це саме та єдність, якої бракувало традиційній концепції соціальної профілактики правопорушень. Профілактичний захист особи від злочинних зазіхань має особливу соціальну та правову значущість. Саме тому профілактичний захист зводиться в ранг найважливішого соціально-правового завдання» [3]. У науковій спільноті існує виправдана думка, що індивідуальна віктимологічна профілактика полягає у виявленні осіб з підвищеною віктимністю і проведенні з ними профілактично-виховних заходів, спрямованих на зниження ризику стати жертвою злочинних посягань. Прийоми і методи індивідуальної віктимологічної профілактики достатньо відомі. Проте вони, як правило, зводяться лише до захисно-виховної роботи з громадянами, які стали потерпілими. Робота з виявлення осіб із підвищеною віктимністю практично не ведеться. Така однобічність у віктимологічній профілактиці зумовлена переважно відсутністю спеціальних методик виявлення осіб з підвищеною віктимністю і суб'єктів, які здійснюють цей вид профілактики» [3]. У цьому кон-

тексті варто зауважити, що індивідуальне запобігання та профілактика віктимної поведінки осіб може мати місце як до вчинення щодо них суспільно небезпечного діяння, так і після останнього; як у випадку первинної віктимізації, так і вторинної [4, с. 172]. Отже, до віктимологічних заходів профілактики кримінальних правопорушень проти трудових прав необхідно віднести: 1) встановлення та нормативно-правове закріплення порядку відшкодування шкоди, завданої працівнику роботодавцем внаслідок вчинення кримінального правопорушення проти трудових прав; 2) унормування положень щодо нормативно-правового захисту трудових прав громадян (особливо – внутрішньо переміщених осіб) під час дії особливого правового режиму воєнного стану; 3) проведення заходів, спрямованих на підвищення рівня правової обізнаності населення; 4) проведення навчання з основ охорони праці та безпеки на виробництві, що необхідно як для зменшення рівня загального травматизму та нещасних випадків на виробництві, так і для запобігання кримінальним правопорушенням; 5) проведення тижнів праці на підприємствах, установах та організаціях, основним завданням яких є підвищення кваліфікації та правової освіти працівників в частині трудового законодавства; 6) сприяння зниженню ймовірності вторинної віктимізації шляхом забезпечення можливості відпрацювання кримінальним правопорушником із жертвою механізму кримінального правопорушення із визначенням основних детермінантів та причин віктимізації працівника.

Незважаючи на те, що такі кримінальні правопорушення не відносяться до категорії тяжких та резонансних, у низці статей кримінального законодавства одним із альтернативних видів покарання передбачено позбавлення волі на певний строк: ст. 170; ч. 2 ст. 175; ч. 2 ст. 271; ч. 2 ст. 272; ст.ст. 273–274; ч. 2 ст. 275 КК України. З огляду на те, що такий вид покарання передбачений, здебільшого в частинах других, можна підсумувати, що частіше за все воно призначається за вчинення кваліфікованого діяння, яке вбачає наявність тяжких наслідків. У цьому контексті також необхідно звернути увагу на те, що законодавець достатньо специфічно підійшов до обрання меж кримінальної відповідальності та покарання за вчинення кримінальних правопорушень проти трудових прав громадян. Так, наприклад, більшість діянь проти трудових прав, викладених у V розділі Кримінального кодексу України («Кримінальні правопорушення проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина») не передбачають позбавлення волі як вид покарання, окрім ст. 170 та ч. 2 ст. 175 КК України. Водночас, якщо у випадку ч. 2 ст. 175, у якій передбачено відповідальність за не виплату заробітної плати, стипендії, пенсії чи інших установлених законом виплат, якщо воно було вчинене внаслідок нецільового використання коштів, призначених для виплати заробітної плати, стипендії, пенсії та інших встановлених законом виплат, позбавлення волі як вид покарання є доцільним та може бути поясненим з точки зору принципу співрозмірності, то санкція ст. 170 КК України (перешкоджання законній діяльності професійних спілок, політичних партій, громадських організацій) здається не досить аргументованою. Необхідно звернути увагу на те, що аналогічне за змістом діяння, яке вчиняється відносно журналіста (ст. 171 КК України), не передбачає позбавлення волі, що свідчить про безсистемність покарань, запропонованих законодавцем за вчинення кримінальних правопорушень проти трудових прав громадян. Отже, враховуючи вказане, доцільною видається така редакція ст. 170 КК України:

Стаття 170. *Перешкоджання законній діяльності професійних спілок, політичних партій, громадських організацій*

Умисне перешкоджання законній діяльності професійних спілок, політичних партій, громадських організацій або їх органів –

карається штрафом до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до трьох років.

Актуальним також є перегляд строку позбавлення волі, передбаченого в ч. 2 ст. 273 КК України (порушення правил безпеки на вибухонебезпечних підприємствах або у вибухонебезпечних цехах, якщо воно спричинило загибель людей або інші тяжкі наслідки), а також у ч. 2 ст. 274 (порушення правил ядерної або радіаційної безпеки, якщо воно спричинило загибель людей або інші тяжкі наслідки). Так, попри серйозну суспільну небезпечність таких

діянь, передбачення законодавцем можливості призначити покарання від двох до десяти (ч. 2 ст. 273 КК України) та від трьох до дванадцяти років (ч. 2 ст. 274 КК України) є підставою для виникнення дискусії щодо створення платформи для реалізації корупційних інтересів та суб'єктивізму суддів. Варто звернути увагу, що в більшості санкцій кримінального законодавства за вчинення особливо тяжкого кримінального правопорушення із максимальною межею в дванадцять років, мінімальною є п'ять років, у більшості випадків – 7–10 років (окрім ст. 267 КК України, яка також передбачає межі позбавлення волі від трьох до дванадцяти). Враховуючи доцільність збереження логіки призначення покарання, доцільним є відрахування мінімальної межі, відповідно до тяжкості кримінального правопорушення попереднього, максимальній межі. Так, наприклад, якщо мова йде про тяжке кримінальне правопорушення із максимальною межею позбавлення волі в десять років, мінімальною має бути максимальна межа, встановлена за нетяжкі кримінальні правопорушення, – п'ять років. Таким чином, доцільно викласти досліджувані норми в такій редакції:

Стаття 273. *Порушення правил безпеки на вибухонебезпечних підприємствах або у вибухонебезпечних цехах*

...2. Те саме діяння, якщо воно спричинило загибель людей або інші тяжкі наслідки, - карається обмеженням волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

Стаття 274. *Порушення правил ядерної або радіаційної безпеки*

...2. Те саме діяння, якщо воно спричинило загибель людей або інші тяжкі наслідки, - карається позбавленням волі на строк від п'яти до дванадцяти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

З огляду на наявність покарання у виді позбавлення волі на певний строк за вчинення кримінальних правопорушень проти трудових прав громадян актуальним видається удосконалення роботи із засудженими як захід індивідуально-профілактичної роботи. Більшість таких суспільно небезпечних діянь (ст. 170; ч. 2 ст. 175; ч. 1 ст. 273; ч. 1 ст. 274; ч. 2 ст. 275 КК України) є нетяжкими, а отже, особи яким було призначено покарання у виді позбавлення волі, відповідно до ст. 18 КВК України, повинні відбувати його у виправних колоніях мінімального рівня безпеки з полегшеними умовами тримання або мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання. За вчинення кримінальних правопорушень, передбачених ч. 2 ст. 271, ч. 2 ст. 272, ч. 2 ст. 273 КК України, які є тяжкими, та ч. 2 ст. 274 КК України, яке є особливо тяжким, – у виправних колоніях середнього рівня безпеки.

Висновки. Таким чином, проведене дослідження дозволило підсумувати, що до індивідуально-профілактичних заходів впливу на осіб, які вчинили кримінальні правопорушення проти трудових прав громадян, необхідно віднести: 1) стимулювання правослухняної поведінки засуджених осіб за рахунок залучення до суспільно корисної праці; 2) залучення спеціалістів з метою боротьби з різного роду залежностями (особливо для осіб, які вчинили кримінальні правопорушення проти безпеки виробництва в стані алкогольного сп'яніння); 3) розробка диференційованих заходів соціально-виховної роботи, спрямованих саме на осіб, які вчинили кримінальні правопорушення проти трудових прав громадян з урахуванням специфіки таких діянь; 4) з урахуванням наявності додаткового виду покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатись певною діяльністю, актуальним є забезпечення перекваліфікації осіб, засуджених за вчинення кримінальних правопорушень проти трудових прав громадян, з метою набуття ними нових навичок та вмій.

Список використаних джерел:

1. Кузьменко С. С. Індивідуально-профілактичні заходи запобігання насильницьким злочинам проти статевої свободи та статевої недоторканості дитини. URL : <http://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc39/juspradenc48/16.pdf>
2. Віктимологія : навч. посіб. / В. В. Голіна, Б. М. Головкін, М. Ю. Валуйська та ін. ; за ред. В. В. Голіни і Б. М. Головкіна. Харків : Право, 2017. 308 с.

3. Чебан О. М. Віктимологічна профілактика злочинності безпритульних осіб як елемент індивідуальної профілактики. URL : <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/6895/1/ВІКТИМОЛОГІЧНА%20ПРОФІЛАКТИКА%20ЗЛОЧИННОСТІ%20БЕЗПРИТУЛЬНИХ%20ОСІБ.pdf>.

4. Пономарьова Т. І. Теоретико-прикладні засади становлення та розвитку ювенальної віктимології в Україні : монографія; за заг. ред. Є. С. Назимка. Одеса : Гельветика, 2022. 368 с.

